DESPRE UNELE FORME SUPRACOMPUSE

C. FRÂNCU
Facultatea de Litere
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”

0. Ultimele cercetări de lingvistică variațională și de teorie a gramaticalizării m-au determinat să reiau cercetarea mai veche, începută în urmă cu peste 30 de ani, urmărind cu mai multă rigoare interacțiunea factorilor *diacronic*, *diatopic*, *diastratic*, *diafazic* și *diamesic* în explicarea unor fenomene de limbă.

După ce într-un recent articol dedicat memoriei profesorului meu, Vasile Arvinte, am cercetat originea și folosirea formelor supracompuse de perfect și mai mult ca perfect indicativ de tipul *am fost cântat, am fost cântând* (cf. Frâncu 2012), în acest studiu, dedicat memoriei profesorului I. Coteanu, mi-am propus să urmăresc vechimea, răspândirea și întrebuințarea în limba veche și modernă a formelor de mai mult ca perfect conjunctiv (de tipul *să fi(u) cântat, să fi(u) fost cântând)*, condițional-optativ (*aș fi fost cântat, aș fi fost cântând),* viitor preanterior (*voi fi fost cântat, voi fi fost cântând),* infinitiv mai mult ca perfect (*a fi fost cântat, a fi fost cântând),* care în discurs primesc, ca efecte de sens, de multe ori și valoare de prezumtiv.

1. Din punct de vedere *diacronic,* întrucât formele citate nu se întâlnesc în latina populară și nici în dialectele din sudul Dunării, ci numai în dialectul dacoromân, se poate spune de la început că ele sunt inovații nord-dunărene apărute după despărțirea dialectelor româneşti. Însă pentru o cronologie mai precisă a apariției formelor ne adresăm textelor.

1.1. Cercetând textele din secolul al XVI-lea, am constatat că dintre formele citate mai sus sunt atestate numai cele de condițional mai mult ca perfect, în trei texte coresiene (CPr., CT și CC^2) :

„de *ară fi fost înțelegut,* n-ară fi răstignit pre Domnul ”(CPr. 387),
„De *ați fi fost crezut* lui Moisi, fi-vreți de ați crede și mie (CT 193^v),
*„*și de *vrea fi fost iubit ... fi-vrea împărțit* tot cât avea”(CC^2 323).

Aceste forme exprimă într-o propoziție condițională *preanterioritatea* unei acțiuni trecute față de altă acțiune trecută din regentă, acțiune exprimată prin perfectul condiționalului.

Corespunzătoare acestor forme de mai mult ca perfect condițional cu participiul sunt formele cu gerunziu, marcând o acțiune trecută preanterioară, dar durativă: „De *ară fi* amu *fost fiind* pre pământ, n-ară fi fost preot” (CPr. 553), „de *ați fi fost* den lume

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

fiind, lumea vre-ară fi iubit" (CC[2] 522, 524). Formele cu gerunziu sunt mai puțin gramaticalizate, mai puțin sudate, admițând intercalări.

Al doilea tip de condițional mai mult ca perfect este *am vrut fi cântat, am vrut fi cântând,* care se întâlnește în *Palia* de la Orăștie, text care reprezintă varianta literară bănățean-hunedoreană, și în *Tetraevanghelul* lui Coresi, text aparținând variantei literare sudice, dar și cu un strat nordic: „cum *am vrut fi furați*?"(PO 156), „*am vrut fi sosiți* la sălaș" (PO 153). Observăm faptul că forma nu este încă total gramaticalizată, participiul fiind acordat în gen și număr. Forma corespunzătoare cu gerunziul este prezentă numai în CT: „Să *am vrut fi fiiind* în zilele părinților noștri, *n-am vrut fi fiind* lor soți în sângele părinților" (CT 51[r]). Deși aceste construcții nu s-au păstrat în limba literară, ele sunt importante pentru evoluția normelor variantelor literare (cf. Frâncu 2009: 124). În documentele și însemnările din secolul al XVI-lea nu apar formele supracompuse analizate.

2. În secolul al XVII-lea și mai ales în secolul al XVIII-lea, asistăm la completarea cu noi forme a microsistemului temporalo-aspectual supracompus exprimând preanterioritatea și extensiunea areală a acestora.

Astfel din secolul al XVII-lea încep să apară forme supracompuse de mai mult ca perfect conjunctiv cu participiul și cu gerunziul și în texte din Moldova și din Transilvania. De asemenea remarcăm apariția unor astfel de forme în documente particulare din Moldova:

> „Află-se această *să fie fost lăcuit* și alții într-însa" (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei,* ediție de P. Panaitescu, București*,* 1958, p. 4},
> „Nu i-s-au căzut lui *să fie fost cumpărat* moșie" (1668, Iași, Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. III, Partea a II-a, p. 67),
> „acel Lupu sărdariul *să fie fost umblat* ajungându-să cu moscalii" (Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 383*),*
> „*să hie fost lăsat*" (1666, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, p. 126, 249),
> „au ieșit că... *să fie fost murit* bărbatul ii cel dintâi" (1786, Sibiu*, SD,* XII, p. 187),
> „Precum în veacu trecut, adecă cătră 1630, *să să fie fost așezat* aici în Șchei un om" (1773, Șcheii Brașovului, *Acte, documente și scrisori din Șcheii Brașovului*, p. 29),
> „Îmi scrii că *să hi fost socotit* mai înainte și așa *să fi fost poftit* pre un mazâl de hotărâre, dară *să nu fi fost rădicând* un boier din Eș"(1800, Moldova, *SD*, XI, p. 65).

Construcțiile cu gerunziu sunt frecvente la I. Neculce și în special la Dimitrie Cantemir, unde primesc o valoare stilistică:

> „Alexandru dintru împărații romanilor pre Hristos să-l fie cunoscut Dumnedzău și în camera sa de taină *să fie fost având* chipurile lui Apolon, a lui Hristos, a lui Avraam și a lui Orfevs și acestora să *să fie fost închinând*" (Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor,* p. 181),
> „cu soru-sa ... mai mult păgânului agiutând decât frățâne-seu*,* oricât *s*ă întindea Ladislău cu toporul să taie capul lui Batie, iară *să fie fost plecând* și *să*-l *fie fost scutind*" (*ib.* 123; vezi și Frâncu 2009: 316).

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

Remarcăm în aceste exemple folosirea conjunctivului mai mult ca prefect cu valoare locutorială de prezumtiv, formă prin care autorul își exprimă îndoiala sau rezerva față de afirmațiile istoricilor citați anterior în text.

3. În *Hronicul...* lui D. Cantemir am constatat o abundență de forme temporalo-modale cu trei sau patru elemente verbale, folosite cu o manifestă intenție stilistică, aceea de a da limbii române literare eleganța, echilibrul și simetria limbilor clasice. Iată o frază în care apar patru forme supracompuse cu patru elemente verbale la diateza activă:

> „*Pierdut aș fi fost* (omenite cititoriule) toată nedejdea și dinainte împotrivnicilor și sabiia din driapta și scutul din stânga aș fi scăpat; și așe, precum să dzice cuvântul și osteninţa și undelemnul în zadar *aș fi fost cheltuit,* și mai mult cursul Hronicului înainte a duce de tot *aș fi fost rămas,* de *n-aș fi fost,* după multă trudă și sfărâmare de cap *aflat* precum pentru lucrurile Dachii noastre de au și făcut unii, iară nu toți istoricii condeile ș-au frânt" (*op.cit.*, 264).

În această frază Cantemir variază mijloacele de expresie cu intenție stlistică: antepune participiul *pierdut* din forma supracompusă (căci în limba veche nici o frază nu putea începe cu un auxiliar sau o formă pronominală neaccentuată) și folosește dislocarea sintactică a participiului *aflat de* restul formei supracompuse (procedeu stlistic specific limbii grecești). Deci dislocarea sintactică din ultima formă nu se datorește faptului că forma era negramaticalizată, căci ea era gramaticalizată de multă vreme, ci faptului că autorul dorea să impună în limba română literară, ca și în alte cazuri de dislocări sintactice (vezi Moldovanu 2002), un element stilistic specific limbilor clasice.

Toate formele supracompuse discutate care abundă în *Hronicul...* sunt folosite de autor în perioadele sale arborescente ca forme „de fundal" în „lumea narată", pentru a *marca* anteroritatea sau preanterioritatea față de o acțiune trecută, ireală, posibilă, sau presupusă.

Este interesant că în altă operă a lui D. Cantemir, *Divanul* (1698), aceste forme supracompuse nu apar, deși cartea este scrisă și în greacă, limbă din care, după părerea unor cercetători (cf. Arvinte 1998: 12), ar fi calchiate astfel de forme. În schimb, ele apar în *Hronicul...,* care este scris și în latină, însă, firește, în textul latin corespunzător formele echivalente sunt sintetice, cum este normal într-o limbă cu forme sintetice și nu analitice, această limbă neposedând forme supracompuse sau compuse la diateza activă.

4. Întrucât formele supracompuse apar și la alți autori contemporani cu D. Cantemir, precum și în documente oficiale și particulare din epocă, nu credem că ele sunt calcuri din greacă, ci inovații apărute pe terenul limbii române. Însă unele traduceri din greacă puteau că întărească și să mărească frecvența acestor formații, părere pe care am susținut-o recent (cf. Frâncu 2012: 124).

Faptul că nu apar în *Divanul,* ci numai în *Hronicul...* se explică prin tipurile de discurs al „lumii comentate" (Besprochene Welt): în *Hronicul...* avem a face cu un discurs axat pe „lumea narată" (Erzaelte Welt, după distincția făcută de H. Weinreich 1964). De

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

aceea în ultima operă citată, autorul folosește perioade arborescente, în care formele temporalo-modale realizează o adevărată arhitectură, structurându-se în forme de prim plan (formele simple), forme de al doilea plan (formele compuse) și forme de al treilea plan, „de fundal" (formele supracompuse discutate aici). Acestea din urmă apar în special în *protaze,* în care Cantemir narează și comentează diferite izvoare istorice, folosind și jocul formelor verbale, dar rar în *apodoze*, în care autorul își expune propria opinie. În *Divanul* și în *Istoria hieroglifică,* în care predomină *dialogul* sau *conversația,* frazele sunt mai scurte, sunt neperiodice, iar formele supracompuse nu-și prea găsesc locul.

Enunțurile din *Hronicul...,* în care formele supracompuse apar frecvent, sunt, din punct de vedere pragmatic, *constatative,* supuse, în general, judecății de adevăr sau fals; cele din *Divanul* sunt mai ales *performative,* acționând prin rugămințile, implorările, îndemnurile exprimate asupra interlocutorului (cititorului), determinându-l să săvârşească anumite acțiuni.

Actele de vorbire sunt diferite: în *Hronicul...* ele sunt mai frecvent *perlocuționare* decât *ilocuționare*; în *Divanul* ele sunt mai mult *ilocuționare* (promisiuni, implorări, rugăminți, îndemnuri), decât *perlocuționare* (urmărindu-se efectul asupra interlocutorului cititor, care ar putea să se îndoiască de adevărul celor exprimate). În *Hronicul...* formele supracompuse primesc adevărata lor valoare și strălucire, relevând diferite planuri ale „lumii narate" și ale „lumii comentate", unind uneori perspectiva locutorului cu cea a colocutorului, apropiindu-le sau distanțându-le în funcție de intenția dorită (pentru alte amănunte, vezi Frâncu 2006: 212-216).

5. Formele de viitor preanterior, numit și viitor III, apar sub influența formelor studiate de condițional și conjunctiv, asigurând simetria și echilibrul microsistemului „in fieri". Ele apar destul de rar în texte moldovenești, ardelnești și bănățene:

> „de nu-l va *vrea fi apucat* moartea ..., multă răsipă țărilor să vrea fi făcut" (Gr. Ureche, *op.cit.*, p. 119*)*,
> „de *or hi fost stând* acele direse, n-a hi având" (1675, Iași, Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade,* V, p. 29),
> „și ce *va fi fost scris* pricina sau vrun număr ceva, s-ar putea ști*"* (sfârșitul sec. al XVIII-lea, Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, p. 84).

Singurul text muntenesc în care am găsit forme de viitor preanterior este *Istoria Țării Rumânești* a stolnicului Constantin Cantacuzino, atribuită cu o vastă documentare, de N.A. Ursu (2009: 236) ardeleanului Ion Frâncul:

> „*va fi fost rămas* cinevași" (Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni,* I, p. 175).
> „că cei ce vor fi fost scris că o chiamă așa, *nu vor fi fost umblat* într-aceste părți "(*ib.,* p. 178),
> „lară de *va fi și fost* cinevași *scris* și va fi lăsat *...,* iată nicidecum nu să află*"* (*ib.,* p. 175).

Observăm că în ultimul exemplu forma de viitor preanterior nu este total gramaticalizată, căci participiul este dislocat de restul formației.

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

6. Sub presiunea formelor supracompuse cu trei și patru componente verbale discutate mai sus, apare atestată în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și in primele decenii al secolului următor forma de *infinitiv mai mult ca perfect*, compus din trei elemente verbale precedate de prepoziția morfem *a* (tipul *a fi fost cântat).* Ea corespunde conjunctivului supracompus de tipul *să fi fost cântat* cu care este în variație liberă și întreține aceleași relații contextuale ca și acesta. Forma apare numai în scrierile unor reprezentanți ai Școlii Ardelene, care reînvie, prin influența latinei și germanei, folosirea infinitivului, înlocuit în epocă în mare parte prin conjunctiv (cf. Frâncu 2010: 125 și urm.) Forma este foarte rară, întâlnind-o numai de două ori:

„până acuma s-au arătat *a fi fost lipsit* și *lepădat* numai pentru nedereptatea vremilor" (1791, *Supplex Libellus Valachorum în variantele românești de la Șchei,* p. 81),
„*Se* zice *a fi fost născut* Ioan Huniadi" (Gh. Șincai, *Hronica românilor,* tomul II, p. 2).

7. Tendința modernă în sintaxa românească, începută pe la 1830, spre o frază scurtă, lineară, fragmentată, datorată în mare parte și influenței limbii franceze, explică declinul formelor supracompuse cu trei sau patru elemente verbale în discursul narativ:

„Dar când *ai fi fost avut* prilegiul de a le vedea dintru început, de-amăruntul, cum și când s-au întâmplat, atunci cred că și d-ta ai avea o lumină cu mult mai mare în puntul acesta" (1837, Blaj, dintr-o scrisoare a lui T. Cipariu către G. Bariț, în *George Bariț și contemporanii săi,* vol. IV, p. 93),
„Îl prinseseră că *ar fi fost scriind* scrisori anonime către un director de întreprindere" (Marin Sorescu, *Viziunea vizuinii*, p. 56).

În graiurile populare, formele discutate, în special cele de condițional cu efecte de sens uneori de prezumtiv, se mai conservă în special în unele zone ardelenești:

„Îmi spunea tata moşu c-ar fi fost carantină mai sus dă han, în grădină la Miclea în Ciapă, c-*ar hi fost trecînd* și săcui cu porci" (*Grai și Suflet*, IV, 1929, I, p. 108),
„Atunci el o luat p-o parte și o fujit să schepe de el, că l-*ar fi fost omorât"* (Mărişel-Boreşti, Crişana, cules în 1978, în Maria Ioniță, *Cartea vâlvelor*, p. 154).

Ceea ce este important este faptul că aceste forme nu sunt încă moarte (cum consideră unii cercetători), chiar dacă folosirea lor este sporadică și paradigmele lor sunt parțiale. Declinul lor este, probabil, un exemplu concludent privind influența normelor limbii literare, în care nu mai intră din secolul al XIX-lea, asupra vorbirii populare și privind influența gramaticilor școlare care nu le mai înregistrează și nu le mai recomandă de multă vreme, după cum vom arăta mai jos.

8. Informații prețioase privind formele supracompuse discutate ne oferă gramaticile românești începând cu cea a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul (1757, p. 50-74). Autorul înregistrează din formele analizate mai sus numai pe cele mai răspândite în varianta literară muntenească-sud ardelenească și pe cele mai frecvente în epocă, adică pe cele de condițional mai mult ca perfect de tipul *aș fi fost săvârșit,* neglijind sau respingând tacit pe cele de viitor preanterior (*voi fi fost săvârșit)* sau de conjunctiv mai mult ca perfect (*să fiu fost săvârșit),* care sunt atestate în epocă, dar mult mai rar.

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

Gramatica lui Macarie, alcătuită în Moldova în 1772, orientată atât după norma variantei literare moldovenești, dar și după cea a variantei literare muntenești, înregistrează dintre formele care exprimă preanterioritatea numai formele de condițional *aș fi vrut voit* și *fire-aș fi vrut,* rare în epoca aceea și negramaticalizate.

Anonimul bihorean care a scris pe la 1770 prima gramatică a limbii române în limba latină menționează dintre formele cercetate în acest articol numai pe cele de optativ (optativus modus) mai mult ca perfect: *o, de aș fi fost ascultat „utinam auscultasem”*, pe cele de condițional (puse de autor la co*njunctivus modus: când aș fost ascultat „cum auscultassem”*) și pe cele de infinitiv perfect și mai mult ca perfect: *a fi fost ascultat* (cf. *Institutiones linguae Valachicae*, p. 103-107).

Gramatica lui S. (Micu) Klein și G. Sinkay, *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (Viena, 1780, ediția a II-a, Buda, 1805, semnată numai de G. Sinkay, p. 38, 54) procedează cam la fel, menționând numai formele de mai mult ca perfect condițional (pus la *modus conjunctivus*: eu *aș fi fost lăudat*) și pe cele de infinitiv mai mult ca perfect *a fi fost lăudat* (pus alături de infinitivul perfect *a fi lăudat* la *modus infinitivus, preteritum*). Nu se menționează formele active de viitor de tipul *voi fi fost lăudat* și cele de conjunctiv de tipul *să fi(u) fost lăudat,* atestate mai rar pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și cu o circulație mai limitată din punct de vedere areal. Ca și în gramaticile anterioare nu sunt menționate formele cu gerunziu și nici valoarea de prezumtiv pe care o au unele din formele citate. Aceeași este situația și în gramaticile ardelenilor I. Molnar (1788) și Radu Tempea (1797).

Gramatica lui Ianache Văcărescu (1787), reflectând, în general, varianta literară muntenească, săracă în forme supracompuse, nu înregistrează nici una din formele supracompuse analizate, ci numai pe cele simple și compuse.

La fel, cea a lui Toader Școleriu (1789), singura gramatică tipărită în Moldova (căci cea a lui Macarie a rămas în manuscris) în secolul al XVIII-lea, concludentă pentru caracterul regional al normei promovate de autorul ei, nu menționează nici una din formele discutate.

Toate gramaticile menționate nu dau criterii de selecție a formelor în discuție, respingerea sau admiterea unora dintre ele fiind făcută tacit de autori.

Prima respingere explicită a unei forme supracompuse apare în *Temeiurile gramaticii românești* (c. 1815-1820) a lui I. Budai-Deleanu, care adoptă o poziție diferită de cea a altor autori ardeleni de gramatici, combătând utilizarea formelor supracompuse de mai mult ca perfect, pentru motivul că ele sunt omonime cu cele de pasiv și pot provoca ambiguități (cf. Mariana Costinescu 1979: 50). În realitate, omonimia dintre formele de activ și cele de pasiv se rezolvă în procesul de comunicare și ea este o falsă problemă sau, mai bine zis, o problemă greșit pusă.

9. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, gramaticile românești care înregistrează și recomandă formele supracompuse se înmulțesc, în ciuda regresului constatat de utilizarea acestor forme în textele literare și în documentele particulare și însemnări.

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

Astfel, C. Diaconovici Loga (*Gramatică românească*, Buda, 1822, p. 101-129) dă pentru prima dată în istoria gramaticii românești paradigma de „pluscvamperfect" a modului „cunjuctiv sau împreunătoriu" (*să fiu fost lăudat*), alături de cea a modului infinitiv (*a fi fost lăudat)*, înregistrată deja în gramatica anonimului bihorean și în *Elementa …* 1780*,* 1805*.* Acest autor bănățean nu înregistrează formele cu gerunziu, pe cele de viitor preanterior, pe cele de condițional mai mult ca perfect și pe cele de prezumtiv corespunzătoare acestora, deși unele dintre ele circulau în Banat, fiind atestate în *Cronica Banatului,* scrisă pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea de Nicolae Stoica de Hațeg.

Cu un an înainte, Andreas Clemens în *Walachische Sprachlehre fuer Deutsche*, Sibiu, 1821, p. 215) înregistrase pentru prima dată formele de viitor preanterior de tipul *voi fi fost cruțat,* considerându-le greșit forme de mai mult ca perfect optativ. El mai dă și formele de condițional mai mult ca perfect de tipul *aș fi fost cruțat* (considerate de ei ca și de latiniști ca fiind forme de conjunctiv) și pe cea de infinitiv mai mult ca perfect (*a fi fost cruțat*).

10. Ion Heliade Rădulescu, prin *Gramatica românescă* (Sibiu, 1828), prin periodicele sale („Curierul românesc", „ Curierul de ambe sexe"), prin activitatea sa de profesor la Sfântul Sava, prin întreaga sa activitate publicistică și literară, a contribuit, cum bine se știe, în cea mai mare măsură la stabilirea normelor limbii literare moderne. Preocuparea sa de selectare din limba veche și din limba vorbită în toate regiunile țării a fonetismelor, formelor și construcțiilor care să corespundă legilor de dezvoltare a limbii și „geniului limbii" o îmbină cu preocuparea de „muntenizare" a limbii literare, de promovare a elementelor fonetice, morfologice, lexicale și sintactice muntenești.

Acest lucru se reflectă și în ceea ce privește formele verbale supracompuse. Heliade este cel care, din mulțimea de forme supracompuse, le selectează pe cele cu cea mai mare difuziune areală și cu circulația cea mai mare. Astfel, alături de mai mult ca perfectul sintetic de la indicativ îl recomandă și pe cel supracompus: „în loc de *mâncasem* putem zice și *am fost mîncat*, care asemenea este un mai mult decât săvârșit și nu are nici o deosebire decât cel dintâiu" (Heliade, *op.cit*., p. 93). Însă el nu selectează și la condițional, conjunctiv, infinitiv forme de mai mult ca perfect supracompus și nici forme de viitor preanterior, căci, probabil, acestea nu mai circulau în graiul muntenesc sau erau foarte rare.

Selecția făcută de Heliade este preluată de multe gramatici ulterioare și se menține până în zilele noastre în gramaticile descriptive și normative. De aceea, considerăm că nu greșim prea mult dacă afirmăm că prin opțiunea făcută și prin prestigiul său Heliade a ajutat la regresul întrebuințării formelor supracompuse discutate neluate în seamă în gramatica sa și nerecomandate elevilor săi. Că Heliade a făcut o selecție în mod tacit a formelor supracompuse o demonstrează faptul că gramatica lui Iordache Golescu (al cărei manuscris a fost folosit de Heliade când a redactat capitolul despre verb în gramatica sa) înregistrează multe din formele citate mai sus: *aș fi fost lăudat, să fi fost lăudat, voi fi fost adunat* și *fi-voi fost adunat* (cf. Iordache Golescu,

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești, București, 1840, tabelele de la p. 13, 18, 32).

Aceste forme sunt înregistrate și în gramatica lui Gheorghe Săulescu (*Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei române,* vol. I, Iași, 1833, p. 113, 116), care-l acuza pe Heliade de muntenizarea limbii literare: *aș fi fost lăudat, lăudat aș fi fost, să fiu fost lăudat* și *să fi fost lăudat, a fi fost lăudat.* Autorul nu înregistrează formele de viitor preanterior de tipul *voi fi fost lăudat.* Formele supracompuse de mai mult ca perfect la modurile indicativ, conjunctiv, condițional și infinitiv care au în componența lor participiul (nu și gerunziul) sunt recomandate și de gramaticile și manualele școlare scrise pe la jumătatea secolului al XIX-lea de T. Blazevici (1844), C. Platon (1846), P. M. Câmpeanu (1848).

10.1. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și după aceea, dintre elementele noi pe care le aduc gramaticile în ceea ce privește formele supracompuse menționăm: înregistrarea formelor durative cu gerunziul (*voi fi săpând, voi fi fost săpând* etc.), delimitarea unui mod prezumtiv, o terminologie mai adecvată pentru denumirea formelor, discutarea circulației formelor regionale sau arhaice, a „abaterilor" de la norma literară.

Astfel, T. Cipariu (*Gramatica limbei române, I, Analitica*, București, 1869, p. 306) distinge trei forme de viitor (futur I: *lăuda-voliu,* futur II: *voliu fi lăudând* și future III: *voliu fi lăudat*), înregistrând pentru prima data în istoria gramaticii românești o formă supracompusă cu gerunziu. La condițional, el întregistrează formele de tipul *am vrut bate*, *vream fi făcut*, *am vrut fi făcut*, arătând că nu mai sunt în uz, dar nu și forma mai răspândită de tipul *ai fi fost avut,* pe care o utilizează într-o scrisoare către G. Bariț, și nici formele de tipul *voi fi fost lăudat*, *să fi fost lăudat, a fi fost lăudat*, care se întâlnesc la alți ardeleni.

10.2. Modul *prezumtiv* este delimitat pentru prima data în istoria gramaticii românești de I. Chirca (*Gramatica limbei române,* București, 1879, p. 75-78), care vorbește de trei timpului ale modului „presumtiv" (prezinte: *voi fi săpând,* perfeptu: *voi fi săpat* și plus ca perfeptu: *voi fi fost săpat*; primele două apar și astăzi în gramaticile descriptive și normative, al treilea a fost eliminat). Autorul vorbește de trei paradigme de viitor (futuru I, II și III, ultima paradigmă cuprinzând forme supracompuse de tipul *voi fi fost săpat*, *să fi fost săpat, aș fi fost săpat,* nefăcând distincția între modurile respective. De asemenea, el înregistrează forma de mai mult ca perfect infinitiv (*a fi fost săpat)* și o formă, probabil creată de autor, căci n-am găsit-o în texte, de gerunziu mai mult ca perfect (*având fost săpat*).

M. Străjan în gramatica sa care a cunoscut trei ediții (*Manual* de *gramatica limbei române*, București, 1881, 1883, 1884, p. 186, 213), dă indicații utile cu privire la frecvența diferitelor timpuri supracompuse, arătând că formele de mai mult ca perfect cu participiu de la modurile conjunctiv, optativ și infinitiv se folosesc foarte rar. Aceeași indicație o face despre formele compuse și supracompuse cu gerunziul (*sânt arând, eram arând, voi fi arând*), dar nu și despre formele de tipul *am fost arând, să fi fost arând, voi fi fost arând, aș fi fost arând, a fi fost arând*, pe care nu le ia în discuție.

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

11. Cei mai mulți autori de gramatici de la sfârștul secolului al XIX-lea și de după aceea până astăzi nu se mai ocupă de formele analizate în acest articol, iar unii dintre ei le neagă chiar existența, neținând seama de prezența lor în limba veche și în vorbireea populară actuală din unele zone dacoromâne din Transilvania, Crișana, Banat, vestul Olteniei și nordul Moldovei. De aceea, surprinde afirmația categorică a renumitului lingvist și filolog Iorgu Iordan (*Gramatica limbii române*, București, 1937, p. 176): „Un mai mult ca perfect al conjunctivului nu există, chiar dacă-l înregistrează gramaticii. Nu spune nimeni *a fi fost scris, să fi fost mers…* Condiționalul (și optativul) cunoaște tot numai prezentul și perfectul: *aș scrie, aș fi scris*." Afirmația ne-a surprins, căci venea din partea unui specialist cu o foarte bună cunoaștere a limbii române actuale, cercetate și sub aspectul gramaticii „greșelilor", și a limbii vechi, în special a limbii lui I. Neculce, înțesată de forme supracompuse, inclusiv de mai mult ca perfect al conjunctivului și al condiționalului.

12. Totalizând datele prezentate mai sus, ajungem la următoarele concluzii privind parametrii diacronic, diatopic, diastratic, diafazic și diamesic ai formelor supracompuse analizate.

a. Din punct de vedere *diacronic* limba română, ca și alte limbi romanice, și-a creat, alături de microsistemul verbo-temporal al formelor sintetice moștenite din latina populară și de cel al formelor compuse apărute în latina populară sau în faza romanică primitivă și în protoromână, un microsistem complementar cu forme supracompuse, cu trei sau patru elemente verbale, microsistem parțial, eliptic, actualizat rar, mai mult la persoana a III-a, propriu „lumii narate", neconsolidat sau ,cum se spune în literatura de specialitate, „in fieri ". Este vorba de formele de „a treia generație", apărute după despărțirea dialectelor numai în dialectul dacoromân (căci lipsesc în dialectele sud-dunărene) în perioada preliterară, dar, probabil, nu cu mult timp înainte de secolul al XVI-lea, când sunt atestate rar în texte religioase aparținând variantei literare sudice și celei bănățean-hunedorene. Mai întâi apar numai forme de condițional mai mult ca perfect de două tipuri, *aș fi fost cântat* și *am vrut fi cânta*, dar în cursul secolului al XVII-lea și în special în secolul al XVIII-lea sunt atestate și formele supracompuse și de conjunctiv mai mult ca perf*ect* (de tipul *să fiu fost cântat*) și de viitor preanterior (numit și *viitor III*), care în discursul narativ primesc, ca și cele de condițional mai mult ca perfect și valoare de *prezumtiv.*

b. Din punct de vedere *diatopic*, formele supracompuse din „generația a III-a" se extind în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea și în texte literare și în documente particulare aparținând și altor variante literare (și graiurilor respective) ardelenești și în mai ales moldovenești. La cronicarii moldoveni și în special la D. Cantemir astfel de forme ating cea mai frecventă utilizare, fiind folosite cu intenție stilistică evidentă. Pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea apare în scrierile reprezentanților Școlii Ardelene și forma de infinitiv mai mult ca perfect de tipul *a fi fost cântat,* ca urmare a revitalizării infinitivului prin influența latină și germană asupra intelectualilor ardeleni. Începând cu secolul al XIX-lea, formele studiate își restrâng din ce în ce mai mult circulația și frecvența, ieșind

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

din normele limbii literare, fapt reflectat de texte, dar și de mărturiile autorilor de gramatici, dintre care unii, printre care Iorgu Iordan, le contestă existența.

c. Din punct de vedere *diafazic*, formele analizate, fiind de obicei forme de relație, își găsesc locul în fraze periodice, arborescente, cu protaze și apodoze simetrice, echilibrate, construite de oameni culți, familiarizați cu limbile și culturile clasice. Cronicarii moldoveni și în special D. Cantemir, care folosesc frecvent și cu măiestrie astfel de forme de „fundal" în arhitectonica temporalo-aspectuală a frazei, au dat o strălucire stilistică formelor perifrastice, de „a treia generație", mai noi și mai expresive decât formele simple și compuse, mai tocite din cauza uzului îndelungat.

d. Din punct de vedere *diastratic,* întrebuințarea formelor studiate caracterizează în primul rând discursul oamenilor cu o anumită cultură, al cărturarilor bilingvi sau poligloți*,* unii dintre ei fiind traducători din slavă, greacă, latină. De aici ipoteza originii externe a acestor forme privite ca fiind calcuri după construcții perifrastice sau forme din originalele străine (cf. Arvinte 1998). Am susținut, bazându-mă pe documente particulare, însemnări și inscripții, originea internă, pe terenul limbii române, a formelor supracompuse, admițând însă că în unele traduceri din slavă, greacă, maghiară ar fi putut exista și unele forme calchiate (cf. Frâncu 2012). Însă prezența formelor supracompuse în documente particulare, în însemnări și inscripții realizate de oameni simpli, cu puțină cultură, și circulația acestor forme în unele graiuri populare actuale nu poate fi explicată prin calcuri lingvistice.

e. Din punct de vedere *diamesic*, pentru marea majoritate a vorbitorilor de astăzi al limbii române formele supracompuse analizate mai sus sunt forme ale „limbii de la distanță" (Distanzsprache, după distincția lui P. Koch și W. Oesterreicher, 1985, 2005), căci reprezintă limba veche, limba tradițională, norma ieșită din uz sau o normă regională, și nu „limba de apropiere" (Naehesprache), care nu conține aceste forme. Pentru vorbitorii graiurilor populare, care utilizează formele respective, ele reprezintă, în schimb, forme ale „limbii de apropiere", iar nu ale „limbii de la distanță".

SURSE

Acte, documente și scrisori din Șcheii Brașovului, București, EdituraMinerva, 1980.

George Bariț și contemporanii săi, vol. IV, București, Minerva, 1978.

Blazeviciu, T., 1844, *Theoretisch-practischte Grammatik der Dacorumaenischen,* Lemberg – Cernăuți, Eduard Winiarz.

Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești,* în *Cronicari munteni*, I, ediție de M. Gregorian, București, Editura pentru Literatură, 1970.

Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor*, ediție de Stela Toma, Editura Minerva, București, 1999.

P. M. Câmpeanu, *Gramatică românească,* Iași, 1848.

CC^2 = Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), ediție de Sextil Pușcariu și A. Procopovici, București, Socec, 1914.

I. Chirca, *Gramatica limbei române*, București, 1879.

T. Cipariu, *Gramatica limbei române*, I, *Analitica*, București, 1869.

Andreas Clemens, *Walachische Sprachlehre fuer Deutsche*, Sibiu,1821.

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

CPr. = Coresi, *Praxiu*, (Braşov, c. 1563).
CT = Coresi, *Tetraevanghelul,* ediție de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei Române, 1963.
Constantin Diaconovici-Loga, *Gramatică românească*, Buda*,* 1822*.*
Documente privitoare la istoria oraşului Iași, editate de Ioan Caproșu, vol. II, Iași, Editura Dosoftei, 1999.
Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească (1757). Prima gramatică a limbii române*, ed. N.A. Ursu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969.
Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. III, Partea a II-a, Iași, 1923.
Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, Iași, 1908.
Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești*, București, 1840.
Ion Heliade Rădulescu, *Gramatica românească*, Sibiu, 1828.
Institutiones linguae valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină, ediție critică de Gheorghe Chivu. Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald, București, Editura Academiei Române, 2001.
Maria Ioniță, *Cartea vâlvelor*, Cluj-Napoca, Dacia, 1982.
Samuele Klein, G. Sinkay, *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Viena, 1780; ediția a II-a, Buda, 1805 (semnată numai de G. Sinkay),
Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție Iorgu Iordan, București, ESPLA, 1959.
PO = *Palia de la Orăștie*, 1581-1582, ediție Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.
Gheorghe Săulescu, *Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei române*, vol. I, Iași, 1833.
SD, XI, XII = Nicolae Iorga, *Studii și documente privind istoria românilor*, București, Socec, 1906.
Marin Sorescu, *Viziunea vizuinii*, București, Albatros, 1982.
Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ediție de Damaschin Mioc, Timișoara, Editura Facla, 1981.
M. Străjan, *Manual de gramatica limbei române*, București, Socec, 1881, 1883, 1884
Supplex Libellus Valachorum în variantele românești de la Șchei, ediție de Aurel Răduțiu și Ladislau Gyémánt, Cluj-Napoca, Dacia, 1975.
Toader Școleriu, *Lecțione adecă cuvântare, scoase de la întâie parte a gramaticii,* Iași*,* 1789.
Gh. Șincai, *Hronica românilor*, tomul II, Iași, 1853.
Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958.
Ianache Văcarescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orânduielelor gramaticii rumănești,* Râmnic, 1787, ediția a II-a, Viena, 1787.

BIBLIOGRAFIE

Arvinte, Vasile, 1998, *Pentateuchus id est Genesis; Exodus; Leviticus; Numeri; Deuteronomium.* În *Studii lingvistice,* Iași*,* Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”*,* Iaşi
Costinescu, Mariana, 1979, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, București, Editura Didactică şi Pedagogică.
Frâncu, Constantin, 1983-1984, „Geneza și evoluția timpurilor verbale supracompuse în limba română”, în *ALIL*, tomul XXIX, A, p. 23-62.
Frâncu, Constantin, 2006, „Forme verbale supracompuse la D. Cantemir și I. Neculce”*,* în *Limba și literatura română. Regional-Național,* Iași, Editura Demiurg, p. 212-217.

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)

Frâncu, Constantin, 2012, „Despre formele verbale supracompuse de tipul *am fost cântat*, *am fost cântând*", în *AUI*, Lingvistică, tomul LVIII, p. 115-126.

Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi* (*1521-1780)*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

Frâncu, Constantin, 2010, *Conjunctivul românesc și raporturile lui cu alte moduri,* Iași, Casa Editorială Demiurg.

Iordan, Iorgu, 1937, *Gramatica limbii române*, București, Cartea Românească.

Koch, Peter, Wolf Oesterreicher, 1985, „Sprache de Naehe – Sprache der Distanz"*,* în *Romanistisches Jahrbuch*, 36, p. 15-43.

Moldovanu, Dragoș, 2002, *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc.Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Iași, Editura Cronica

Ursu, N. A., 2009, *Paternitatea Istoriei Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino,* Iași, Editura Cronica.

Weinreich, Harold, 1964, *Besprochene und Erzaelte Welt*, Stuttgart.

BDD-V137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.11 (2026-11-19 23:01:41 UTC)